

советскому уголовному праву // Советское государство и право. 1956..№1. 8. Ткачевский Ю.М. Освобождение от отбывания наказания. М.1970. 9. Саркисова Э.А. Воспитательная роль условного осуждения. Минск, 1971. 10. Новий словник української мови: Т.1-4. К.,1998. Т.2. 1998. 11. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. М., 1987. 12. Новий словник української мови: Т.1-4. К.,1998. Т.3. 13. Ожегов С.Н. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. М., 1991. 14. Новий словник української мови: Т.1-4. К.,1998. Т.4. 1998. 15. Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву.М.,1958. 16. Ефимов М.А., Саввин Н.Ф. Условное осуждение и условно-досрочное освобождение от наказания. М., 1963. 17. Советское уголовное право. Часть общая. М., 1972. 18. Ломако В.А.. Применение условного осуждения. Х., 1976.

Надійшла до редколегії 08.01.02

О.В. Мельник

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИМАГАННЯ

Законодавець визначає вимагання як вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій можливого характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберігати в таємниці (ст.189 КК України).

У сучасній соціально – економічній ситуації спостерігається зростання вимагань особливо його кваліфікованих форм. Воно є одним із розповсюджених видів злочинів, які вчиняються організованими злочинними структурами (майже до 70%).

Аналіз судово – слідчої практики свідчить, що предметом вимагань все частіше стають не тільки гроші, машини, квартири, земельні ділянки, але й документи на право володіння тією чи іншою власністю, в тому числі і приватними фірмами. У непоодиноких випадках вимагання супроводжується захопленням заручників.

Одним із видів вимагання є погроза обмеження прав, свобод або законних інтересів потерпілого чи його близьких родичів, що по суті є новелою в нашому кримінальному законодавстві. Проте внаслідок певної невизначеності застосування зазначеного положення на практиці викликає певні труднощі. Не внесли ясності у вирішення цього питання і автори Науково – практичного коментаря до Кримінального кодексу України [1, с.223–224].

Вважаємо, що перш ніж визначити суб'єктів зазначеного виду вимагання, треба з'ясувати зміст прав, свобод або законних інтересів особи, відносно якої існує погроза обмеження. Зазначимо, що мова йде не про будь-які права, свободи або інтереси особи, а лише про ті, що гарантовані Конституцією України, нормами міжнародного права, іншими законами і які охороняються законом. Їх коло доволі широке, тож спробуємо визначити найбільш поширені. Загальновизнано, що основні права та свободи людини і

громадянина за сферою їх реалізації у суспільному житті поділяються на: особисті (громадянські); політичні; економічні; соціальні; культурні; екологічні [2, с.193].

Всі вони закріплені в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України 1996 р. Зокрема, до громадянських прав відносять можливості людини, необхідні для забезпечення його морально-психологічної (духовної) індивідуальності.

Відповідно до цього громадянські (особисті) права поділяють на фізичні та духовні. *Фізичні права* – на життя, особисту недоторканність, свободу пересування, обрання місця мешкання, безпечно оточуюче природне середовище, житло тощо. *Духовні права* – на ім'я, честь та гідність, на справедливий, незалежний та публічний суд (ст. 27, 28,29 Конституції України).

Політичні права – це можливості (свободи) громадянина активно брати участь в управлінні державою та у суспільному житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості. Це – право обирати та бути обраним в представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування, право створювати громадські об'єднання та брати участь в їх діяльності, свобода демонстрацій та зборів, право на інформацію, свобода слова, думок, в тому числі свобода друку, радіо, телебачення тощо (ст.ст. 38 ,39 ,40 Конституції України).

Економічні права – можливості (свободи) людини і громадянина розпоряджатися предметами споживання та основними факторами господарської діяльності: власністю та працею, виявляти підприємливість та ініціативу в реалізації своїх здібностей та надбанні засобів для існування, беручи участь в виробництві матеріальних та інших благ.

Соціальні права – можливості (свободи) особи та громадянина вільно розпоряджатися своєю робочою силою, використовувати її самостійно або за трудовим договором, тобто право на вільну працю; право на соціальне забезпечення, відпочинок, освіту тощо (ст.ст. 43, 45, 46, 48, Конституції України).

V. Культурні права – можливості (свободи) збереження та розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних надбань людства, їх засвоєння, використання та участь у подальшому їх розвитку. До них відносяться: право на освіту; навчання на рідній мові; право на використання вітчизняних та світових досягнень культури та мистецтва; право на вільну наукову, технічну та художню творчість (ст.ст. 53, 54 Конституції України).

Екологічні права – можливості (свободи) користуватися природним середовищем як натуральне середовище мешкання. Це право на сприятливе оточуюче середовище, охорону здоров'я від несприятливого впливу, відшкодування шкоди, завданої здоров'ю та майну екологічними правопорушеннями, право на природокористування тощо (ст.50 Конституції України).

В юридичній літературі реалізація прав та свобод громадян розглядається як регламентований правовими нормами процес, який забезпечує кожному громадянину ті матеріальні та духовні блага, які лежать в основі

належних йому суб'єктивних прав, а також захист усіх прав від будь-яких зазіхань [3, с.6].

При цьому механізм реалізації прав громадян складається з двох підсистем: підсистеми забезпечення реалізації прав та підсистеми дій (актів поведінки) громадян щодо користування благами, закріпленими правами [4, с.69–70].

Проте основними елементами свого механізму завжди виступають:

- 1) здійснення або безпосередня реалізація права;
- 2) забезпечення (гарантування) безпосередньої реалізації права.

Виходячи із змісту можливості перешкодити реалізації зазначених прав (їх обмежити), можна виділити такі категорії суб'єктів злочинного вимагання;

1) службова особа, наділена владно-розпорядними повноваженнями щодо реалізації прав громадян;

2) службова особа, наділена владно-розпорядними повноваженнями щодо забезпечення (гарантування) здійснення безпосередньої реалізації права.

Нарешті, перешкодити (обмежити) здійснення прав, свобод або законних інтересів в окремих випадках можуть і інші фізичні особи, наприклад, це стосується таких прав, як на життя, особисту недоторканність, свободу пересування, житло, на власність, на вільне розпорядження своєю робочою силою тощо. В підсумку, погроза обмеження реалізації таких прав (крім права на власність) пов'язана з можливістю застосування до потерпілого заходів фізичного чи морального впливу.

Тож коли виникає питання застосування відповідальності за вимагання, пов'язане з погрозою обмеження прав, свобод або законних інтересів потерпілого чи його близьких родичів, слід виходити із загального статусу суб'єкта протиправного діяння, характеру повноважень службової особи, які вона може використати для обмеження прав, свобод та законних інтересів потерпілого чи його близьких родичів.

Проте, на нашу думку, найпоширеним суб'єктом зазначеного вимагання з огляду на можливість протидії реалізації прав, свобод та законних інтересів особи є службовці, які використовують для цього своє становище.

Практика свідчить, що особа, вимагаючи, у різний спосіб може обмежувати права, свободи та законні інтереси потерпілого. По-перше, за рахунок наданих їй законом повноважень за посадою. Наприклад, керівник підприємства, установи, організації, використовуючи своє право на прийняття та звільнення з роботи працівників, погрожує начальнику структурного підрозділу підприємства звільненням з посади, якщо той не буде віддавати частку своєї платні. В іншому випадку, це службова особа, не маючи можливості шляхом наданих їй законом повноважень незаконно обмежувати права та свободи потерпілого, погрожує йому використати для цього свої зв'язки із впливовими особами і таким чином за рахунок третіх осіб створити умови для перешкодження для реалізації прав та законних інтересів потерпілого.

Нерідко вимагання є основною формою діяльності організованих злочинних угруповань, основним засобом одержання кримінального доходу «білокомірцевими» злочинами. Для цього утворюється відповідна «піраміда». Так, на багатьох підприємствах, в установах та організаціях нормальною практикою вважається передача працівником частини заробітної плати службовій особі за отримання не закріплених нормами закону пільг, привілеїв, а то й за використання свого становища в особистих цілях з метою збагачення. Незаконно отримані таким чином гроші, частково осідаючи у безпосередніх одержувачів, ідуть далі – до вищестоящих керівників різного рангу. Отже, очевидно, що оскільки в таких випадках мова йде по суті про можливість прикриття посадовою особою незаконної діяльності своїх підлеглих (а не про погрозу обмеження прав та законних інтересів особи), правова оцінка таких злочинів однозначна: хабарництво.

Слід також враховувати високий ступінь латентності вимагання, оскільки потерпілі, які знаходяться в службовій чи іншій залежності від злочинців, не завжди повідомляють про протиправне діяння правоохоронні органи. Це стосується так званого прихованого вимагання; добровільно примусових стосунків між потерпілим і злочинцем, коли діють відносини постійної службової залежності. У таких випадках керівники підприємств, установ, організацій навмисно створюють в трудовому колективі обстановку невпевненості (а навіть і страху) кожного працівника у забезпеченні права на працю, ставлять його в умови особистої зацікавленості в віданні службовій особі частини свого прибутку. За наявності безробіття такі «психологічні» аргументи діють безвідмовно, ставлячи потерпілого у безвихідне становище.

З огляду на наведене, вважаємо, що сформульоване у ст.189 Кримінального кодексу України положення про відповідальність службової особи за вимагання, пов'язано з погрозою обмеження прав, свобод або законних інтересів потерпілого, його близьких родичів потребує доповнення такого змісту: «або службовою особою з використанням свого службового становища чи створення нею умов, які примушують залежних (підлеглих чи підконтрольних) здійснювати передачу грошей або будь-якого майна на її користь». Очевидно, що таке доповнення більш чітко окреслює примусовий характер одержаної матеріальної винагороди, а також повністю відображає зміст використання службового становища посадовою особою.

Сподіваємося, що свою думку щодо застосування законодавства про відповідальність за вимагання має висловити і Пленум Верховного Суду України. Адже навмисне створення на підприємстві, в установі та організації режиму невпевненості працівників і службовців у стабільності реалізації своїх трудових та інших прав, створення штучних умов особистої зацікавленості потерпілих у передачі керівникам різноманітних матеріальних благ – має розглядатися як найнебезпечніша форма вимагання.

Список літератури: 1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під загальною редакцією М.О. Потебенька та В.Г. Гончаренка, К., 2001. 2. Скакун О.Ф. Теория государства и права. X., 2000. 3. Лазарев В.В. Применение советского права Казань. 1972. 4. Толкачев К.Б. Место органов внутренних дел в механизме реализации личных конституционных прав и свобод граждан: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. М., 1982.

Надійшла до редколегії 16.05.02

В.Н. Набока

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ПОЛЯ, В ЯКОМУ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ БОРОТЬБА ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЖІНКАМИ

Глобалізація світової економічної системи, падіння «залізної завіси», об'єднання Європи й інші значні соціальні трансформації останніх десятих років мають як позитивні, так і негативні ефекти. Одним із них є інтенсивне поширення торгівлі людьми, і зокрема, жінками. Як грубе порушення прав людини, це явище викликає значний резонанс у суспільстві [1, 2].

Розглядаючи правову базу, на якій будується боротьба із торгівлею жінками, слід в першу чергу зауважити, що ні в українському, ні у світовому законодавстві не існує єдиного підходу до розгляду торгівлі людьми. Кожний соціальний інститут, діяльність якого спрямована на боротьбу з торгівлею людьми, виходить із свого розуміння цього кримінального феномена. Так, правоохоронним органам властива зосередженість на фактові оплатної передачі людини; неурядовим організаціям – на порушенні прав людини; службі безпеки, комітету по охороні кордону – на факті незаконного перетину кордону, підробці документів; митним службам – на порушеннях при перетинанні кордону. Очевидно, що подібне розмаїття підходів викликано розманітними інструментальними функціями, що ці інститути виконують у боротьбі із торгівлею людьми. У той же час, не можна не зауважити, що подібна роз'єднаність при відсутності загального управління і загального розуміння самого терміна «торгівля людьми», призводить до того, що багато функцій дублюються, а більшість напрямків залишаються неохопленими. До того ж відсутня узагальнена статистика за фактами продажу жінок за кордон, що значно утруднює оцінку ситуації і планування дій.

У зв'язку з цим сьогодні виникла актуальна потреба в тому, щоб осмислити існуючі підходи до розгляду поняття «торгівля жінками», виявити його зв'язок та відмінності з поняттям «торгівля людьми», розробити інструментальні визначення цих феноменів, які б мали універсальний характер і могли б консолідувати зусилля для протидії цим явищам.

У відповідності зі Стандартними принципами, що були сформульовані Кодексом по правах людини [3], торгівля людьми визначається як «усі дії і відповідні наміри, пов'язані з вербуванням, транспортуванням у межах однієї країни або за її межами, покупкою, продажем, переміщенням, передачею з рук у руки або утриманням осіб: а) притягнутих до використання об'єднаним шляхом, примушенням (включаючи використання або погрози насильства, зловживання службовим становищем) або борговою залежністю (ка-